

Palp, odurat e gust

In der letzten Ausgabe der TG wurden auf dieser Seite einige wissenswerte Informationen über den Sehsinn und das Gehör sowie über die damit verbundenen Organe vermittelt. Die aktuelle Ausgabe ist dem Tast-, dem Geruchs- und dem Geschmackssinn gewidmet.

En la davosa ediziun da la TG èn vegnidas preschentadas in pèr infurmaziuns interessantas davart la vesida e l'udida e davart ils organs colliads cun quests senns. L'ediziun actuala sa fatschenta cun il palp, l'odurat ed il gust.

IL PALP

La pel è l'organ sensitiv il pli grond da l'uman. Sin ina surfatscha da passa dus meters quadrat èn distribuidas cellas sensitivas senza fin. Betg tuttas reageschan sin ils medems impuls. In pèr èn spezialmain sensibilas per contacts, autras mesiran la temperatura ed ina terza grupp da cellas sensitivas reagescha mo sin impuls fermes e dolurus. Cun agid da las gnervas transmettan las cellas sensitivas lur impressiuns al magugl dal dies e da là vinavant al tsharvè. Pir en il tsharvè sa sviluppa il sentiment principal, cun quai ch'ils trais impuls differents vegnan mess in sur l'auter.

In center da noss palp èn ils mauns. «Equipads» cun ina rait stretga da sensoris palpan els era las pli pitschnas differenzas d'ina surfatscha. En pli pudain nus far moviments spezialmain subtils e perquai na porschan manipulaziuns nagins problems a nus. Prender in ov criv or da la frestgera, rumper quel e derscher ses cuntegn en ina cuppa – per in roboter è quai anc adina in'incumbensa pretensiusa. Surtut perquai ch'il palp d'ina tala maschina n'è betg avunda raffinà.

Era ils lefs e la lieunga disponan d'ina gronda quantitat da cellas dal palp. Quai gida d'eruir particlas indigeriblas en il mangiar. Ma grazia a las numerusas cellas sensitivas daventan bitschs in'experientscha spezialmain sensuala. Natiralmain reageschan era ils organs genitals fermamain sin impuls da contact. Da l'autra vart na dispona il dies betg da bleras cellas sensitivas.

L'ODURAT

Mintga uman ha var 30 milliuns cellas da l'odurat. Tut las odurs e savurs ch'el percepescha cun questas cellas vegnan memorisadas en la memoria a lunga durada. Perscrutaders da savurs disponan en lur memoria d'in vast archiv d'odurs e da savurs. Uschia pon els cumparegliar mintga nova odur cun odurs gia existentas e filtrar nianzas. Sch'els crain d'avair discuvrì ina nova odur, tshiffan els ils moleculs cun ina «trapla d'odurs» speziala ed als portan en il labor. Là zaivra in cromatograf da gas ils differents moleculs en in'emprova.

Igl è la finamira dals perscrutaders da producir a moda sintetica odurs da la natira, p.ex. per utilizar ellas en parfums. En tut datti var diesch classas d'odurs che nus pudain distinguer: da flurus, eteric e mustgatus fin a suentà e smarschint. Per experts d'odurs è quai ina gronda sfida. Pertge gia ina minimala differenza en la concentraziun da moleculs d'odur identics po decider, schebain nus considerain in aroma d'ivas s. Gion u il tuffien d'urin da giat sco empernaivel resp. sco disgustus. L'odur da flurs è la suletta classa d'odurs che gjauda en l'entir mund ina stima positiva.

Odurs na pon betg mo influenzar noss bainesser a moda positiva. Ellas pon era avair in effect immediat per nossa sanadad. Gerhard Buchbacher da l'Universitad da Vienna ha scuvrì che odurs dad ielis eterics pon cuntanscher il tsharvè ed il dir via la pel mucosa dal nas. Experiments cun animals

palp
surfatscha
rait
stretg
criv
pretensius
indigeribel
bitsch
odurat
trapla
tuffien
iva s. Gion
zavrar
flurus
mustgatus
disgustus
bainesser
pel mucosa

Tastsinn
Oberfläche
Netz
eng
roh
anspruchsvoll
unverdaulich
Kuss
Geruchssinn
Falle
Gestank
Johannisbeere
aussondern
blumig
moschusähnlich
ekelerregend
Wohlergehen
Schleimhaut

en l'America han plinvant mussà ch'ins po cumbatter cellas da tumor da pazients da cancer dal sain cun l'iel aromatic da palestschas d'oranschas.

Odurs giogan era ina rolla impurtanta en relaziuns interumanas. Sche l'odur d'ina persuna sveglia regurdanzas ed emozions empernaivlas, è ella simpatica. Cas cuntrari vegn ella refusada. Ils signals d'odurs pon influenzar la tshertga d'in partenari, era sche l'attractivitat tranter ils umans mussa bleras fatschettas.

L'odur individuala dal corp vegn marcada da material da tessi. Quai èn tsherts moleculs che tatgan vi da bunamain mintga cella. Experiments han mussà che persunas cun differentas odurs individualas èn pli attractivas ina per l'autra che persunas cun odurs dal corp fitg identicas.

IL GUST

Il dat in senn, senza il qual nagin gourmet pudess viver – il gust. Ma cumpareglià cun noss auters senns è il gust d'ina tempru plitost debli. Il palat uman distingua mo tshintg nianzas da gust: dultsch, asch, salà, amar – e «umami», il gust da l'alv d'ov. Per distincziuns pli subtilas è il nas responsabel. Pertge il gust e l'odurat èn colliads stretgmain in cun l'auter. Perquai sa tracti savens d'odurs che nus percepin sco gusts.

Ussa savain nus definitivamain: ins na po betg sa dispitar davart gusts! Co che nus gustain e saggiain vegn determinà da noss gens. La cumbinaziun da gens activs ch'è responsabla per la

cancer dal sain
paletscha
material da tessi
tempra
gust
palat
viertgel da la giargiatta
solvibel en l'aua
ensalà
antenats
chavorgia da la bucca
spezaria
tratga
spida
novnaschi
magugl dal dies
lef
dir

Brustkrebs
Schale
Gewebe material
Ausprägung
Geschmackssinn
Gaumen
Kehldeckel
wasserlöslich
salzig
Vorfahren
Mundhöhle
Gewürz
Speise
Speichel
Säugling
Rückenmark
Lippe
Leber

furmaziun da tsherts recepturs en il nas è differenta tar mintga uman. Per quest motiv percepescha mintga uman in gust u in' odur a moda differenta.

La culpa èn passa 50 gens ch'èn vegnids identifitgads da perscrutaders da l'Institut Weizmann a Rehovot (Israel). Apparentamain pon quests gens vegnir activads u deactivads a moda arbitrara. La paletta da cumbinaziuns pussaivlas permetta pia variaziuns nundumbraivlas.

Vi da la lieunga, il palat ed il viertgel da la giargiatta ha in uman creschi var 2000 fin 5000 bots dal gust. In novnaschi ha duas giadas uschè bliers bots – pli vegl ch'ins vegn e pli ch'il gust diminuescha. Cura che substanzas solviblas en l'aua tutgan la lieunga, sa sviluppa in gust. L'umiditad da la spida u la vivonda maina las particlas dal gust en las fessas pitschnas sin la lieunga. En quella moda cuntanschan ils aromas las cellas sensitivas zuppadas en questas fessas. Las cellas sensitivas transmettan l'impuls al tsharvè.

Il pli sensibil reagin nus sin gust amar – in signal d'alarm vital da l'entschatta da nossa evoluziun. Las bleras plantas da tissi han in gust amar. Las cellas sensitivas responsablas sa chattan en la part davos da la lieunga. Gust ensalà era per noss antenats in'indicaziun impurtanta per mineralias vitalas, in gust dultsch ha fatg attent a vivonda ritga d'energia. Vivondas dultschas gustain nus principalmain cun il piz da la lieunga, mangiar ensalà ed asch cun l'ur da la lieunga. Plinvant datti en la chavorgia da la bucca numerusas gnervas che furneschan ulteriuras infurmaziuns davart quai che nus mangiain. Las gnervas trigeminallas infurmeschan p.ex. davart la fermezza d'ina spezaria, la temperatura u la consistenza d'ina tratga.

Funtauna: www.br-online.de/umwelt-gesundheit/thema/sinne/

Adressa LR

Lia rumantscha
Via da la Plessur 4
7001 Cuira
telefon 081 258 32 22
fax 081 258 32 23
liarumantscha@rumantsch.ch